

Donald Broady, Mikael Börjesson och Ida Lidegran,
Vad väljer studenterna? Utbildningssociologiska reflektioner
kring högskolors rekrytering, okt. 2004, 11 p.

Paper till konferensen "Högskolor och universitetets breddade uppdrag",
Malmö högskola 20 okt. 2004, arrangerad av Sveriges universitets- och
högskoleförbund (SUHF).

Vad väljer studenterna?

Utbildningssociologiska reflektioner kring högskolors rekrytering

Donald Broady, Mikael Börjesson och Ida Lidegran
Utbildnings- och kultursociologi, SEC/ILU, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/>

I debatten om svensk högre utbildning talas det just nu mycket om ”breddat uppdrag”, ”breddad rekrytering”, ”nya grupper” och ”mångfald”. Orden används både för att beskriva pågående förändringar och i målformuleringar. Förändringarna i rekryteringen består i att fler studenter ur lägre samhällsklasser eller med utländsk bakgrund tas emot vid universiteten och högskolorna, eller skulle kunna tas emot om förutsättningarna vore de rätta. De nya målsättningarna innebär att universitet och högskolor förväntas locka till sig dessa studenter och ge dem en utbildning som passar deras förutsättningar.

I ett längre tidsperspektiv, det vill säga i jämförelse med situationen för något eller några decennier sedan, har onekligen rekryteringen till universitet och högskolor förändrats. Kvinnorna har ökad sin andel liksom barn ur lägre sociala klasser och med invandrarbakgrund. Den politiska målsättningen att 50 procent av en årskull skall ha påbörjat en högre utbildning innan de fyllt 25 år är inte långt från att realiseras. Nya utbildningsalternativ har tillkommit, nya lärosäten har etablerats, ett antal mindre och medelstora högskolor har fått universitetsstatus, och framför allt har antalet studenter i högskolan vuxit dramatiskt. En triumf för demokratiseringspolitiken, kan det tyckas. Men här finns en risk för att vi blandar ihop två saker. Att fler underprivilegierade studenter strömmat till det som i dag rubriceras högskolan kan kallas demokratisering, men då får vi inte glömma att detta slags demokratisering är en närmast matematiskt nödvändig effekt av expansionen. Överklassens och de övre medelklassernas barn finns redan i högskolan, när nya utbildningsplatser tillkommer måste rekryteringen ske från lägre samhällsklasser. Dessutom betyder expansionen inte att den sociala skiktningen försvunnit. Den har kort sagt flyttat in i högskolan.

Vi måste således hålla isär å ena sidan effekterna av högskolans expansion, å andra sidan den interna differentieringen inom högskolan. Den åtskillnaden görs sällan när honnörord som ”ökad mångfald” cirkulerar i debatten. Att exempelvis kortare ingenjörsutbildningar byggs ut och rekryterar många studenter ur lägre samhällsklasser, med lägre skolbetyg eller från glesbygden, innebär onekligen ökad mångfald inom högskolan som helhet. Samtidigt får samma förändring till följd att mångfalden minskar inom vissa mer prestigefyllda civilingenjörsutbildningar. De sistnämnda blir än mer elitpräglade i takt med att lägre rankade utbildningar för mindre bemedlade studenter växer till. Samma mönster uppträder i många andra sammanhang. När så kallade ”nya” grupper träder in i högskolan stärker de ”gamla” grupperna sitt grepp om de mest elitpräglade utbildningarna. Den aspekten har varit frånvarande i debatten om ”mångfald” eller ”minskad social snedrekrytering”, en debatt som enbart handlat om hur ”nya” grupper skall flyttas upp. Ingen önskar tala om vilka ”gamla” grupper som skall flyttas ned. Denna tystnad är begriplig, att väcka frågan om vilka läkarbarn som skall avvisas från läkarprogrammet skulle inte ge många popularitetspoäng. Men

debatten blir ganska tam så länge den bara handlar om hur de nya grupperna skall styras in i högskolan och inte om *var* i högskolan de hamnar, och mer generellt om hur olika utbildningar förhåller sig till varandra och hur olika sociala grupper utnyttjar högskolan. Kravet på ökad mångfald i högskolan tycks vara så politiskt påträngande att det är nödvändigt att prata om saken och så komplicerat att det är bekvämast att slippa göra något åt saken.

I. Högskolefältet

Nedan presenteras några kartor över hur universitetens och högskolornas utbildningar förhåller sig till varandra med avseende på vilka slags studenter de rekryterar. Därmed framträder den svenska högskolan som ett fält med hierarkier och polariteter. Vilken position varje enskild utbildning intar i detta fält avgörs av hur dess rekryteringsprofil liknar eller skiljer sig från alla andra utbildningars rekryteringsprofiler. Utbildningar med liknande rekryteringsprofiler hamnar nära varandra på kartan och de med olika profil långt från varandra. Därmed närmar vi oss frågan om breddad rekrytering från ett annat håll än det vanliga. Vi kan sätta de ”nya” gruppernas inträde i relation till hur de ”gamla” grupperna använder högskolan. Vi får även veta något om hur förändringar i studentrekryteringen påverkar hela systemet, en påverkan som skiftar beroende på var i fältet utbildningarna befinner sig.

Med utbildningssociologiska metoder finns det flera tänkbara sätt att teckna kartan över utbildningars relationer till varandra. Ett sätt vore att jämföra studiernas innehåll och inriktning, den studentkultur som odlas, lärarkårens profil ur olika avseenden och så vidare, det vill säga olika ”interna” egenskaper hos utbildningarna. Ett annat sätt vore att rikta blicken mot de yrkesområden och den framtid i övrigt som olika utbildningar förbereder studenterna för. I så fall skulle vi ta hänsyn till det värde som studenterna och lärarna, företrädare för andra akademiska institutioner, och framtida arbetsgivare tillmäter utbildningen. Det vore motiverat eftersom en utbildning inte bara kännetecknas av sin placering i högskolefältet utan även av sin relation till de sociala fält den förbereder för.

Här skall vi använda ett tredje tillvägagångssätt. Som signalement för varje utbildning kommer vi att använda dess rekryteringsprofil, det vill säga av vilka slags studenter den attraherar. Med andra ord låter vi studenternas egenskaper och tillgångar, såsom kön, tidigare skolprestationer, resultat på högskoleprovet, socialt ursprung – föräldrarnas utbildning, inkomst och yrke -, boende och så vidare avgöra varje utbildningsposition i högskolefältet.¹

¹ De data som redovisas i denna uppsats har presenterats mer utförligt i Donald Broady, Mikael Börjesson & Mikael Palme, ”Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena”, pp. 13-47, 135-154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Högskoleverket, Stockholm 2002, och Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, SEC Report 30, 2 reviderad uppl., SEC/ILU, Uppsala oktober 2004. För tekniska upplysningar och mer detaljerade grafer hänvisas dit. Undersökningarna har genomförts inom ramen för projektet ”Kampen om studenterna. Det svenska högskolefältet och lärosätenas rekryteringsstrategier 1993-2003” <<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/kast.htm>>, finansierat av Vetenskapsrådet, HS.

II. Kartan över det svenska högskolefältet 1998

Med hjälp av en statistisk metod kallad enkel korrespondensanalys², och två aktiva variabler, nämligen utbildningarna och deras rekryteringsprofiler, finner vi att det svenska högskolefältet höstterminen 1998 bäst låter sig representeras av ett tredimensionellt rum, strukturerat i den första dimensionen efter kön, i den andra dimensionen enligt den sociala hierarkin och i den tredje dimensionen som en polaritet som ställer kulturellt bemedlade grupper mot grupper som besitter omfattande ekonomiska tillgångar.³

Av Graf 1 framgår att den första axeln – det vill säga den axel som förklarar mest av spridningen i materialet – bör tolkas som en tudelning av högskolefältet i en manlig hälft och en kvinnlig hälft. I grafens högra halva finns medelpunkterna för sönerna ur olika sociala grupper och i den vänstra medelpunkterna för döttrar.⁴ Studenternas tidigare gymnasieutbildningar är tydligt strukturerade efter kön: NVTE/teknisk linje är kraftigt mansdominerad, medan framför allt SPHU/humanistisk linje, men även SPSA/samhällsvetenskaplig linje, ES/MP/tvååriga teoretiska linjer och treåriga yrkesförberedande/tvååriga praktiska linjer är kvinnodominerade.⁵ NVNA/naturvetenskaplig linje och SPEK/ekonomisk linje placerar sig i mer könsneutrala positioner. Därtill kan vi notera att låga betyg hamnar närmare den manliga polen medan låga poäng på högskoleprovet drar mot den kvinnliga polen.

Den andra dimensionen ställer grupper med omfattande (främst kulturella) tillgångar mot grupper med mer begränsade tillgångar mot varandra. I grafens övre del finner vi studenter med ursprung i vad vi kan kalla en kulturell elit, dvs. barn till läkare, universitetslärare, jurister och journalister, eller med andra ord grupper (med undantag av journalister) vilkas sociala positioner främst vilar på omfattande utbildningsinvesteringar. Vid den andra polen, den nedre i grafen, finns grupper med små ekonomiska och kulturella tillgångar, det vill i stort sett säga arbetarklassen, som i debatten ofta benämns kallas ”studieovana miljöer”. Mellan dessa två ytterligheter finns något ovanför mittpunkten grupper som räknas till den

² För en aktuell och grundlig presentation av de slags korrespondensanalyser som vi använder, se Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers 2004.

³ Det svenska högskolefältet höstterminen 1998 har vi konstruerat baserat på en tabell omfattande 1 366 olika utbildningar och 32 sociala grupper uppdelade efter kön, dvs. vi skiljer här mellan läkarsöner och läkardöttrar, civilingenjörssöner och civilingenjörsdöttrar, etc. Vid sidan av dessa aktiva variabler, som skapar rummets struktur har vi som supplementära variabler (som inte påverkar rummets struktur) lagt in uppgifter om studenternas föräldrars högsta utbildningsnivå, inkomst och nationella härkomst, samt studenternas egen nationella härkomst, gymnasieutbildning och gymnasiebetyg, och resultat på högskoleprovet. Tidigare analyser baserade på samma typer av data presenterades i Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports), Stockholm 1992 och Mikael Palme, *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*, Arbetsrapport 1989:4, UHÄ FoU, Stockholm 1989. Dessa analyser är inspirerade av Pierre Bourdieu och hans kollegors utbildningssociologiska studier av det franska högskolefältet, mest syntetiskt presenterade i Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Éditions de Minuit, Paris 1989.

⁴ Det förekommer förstås somliga kvinnor på männens halva och omvänt. Analysen visar bara att för olika sociala grupper, och i synnerhet för de lägre placerade, hamnar genomsnittsvärdena för män och för kvinnor på var sin sida om fältets mittlinje.

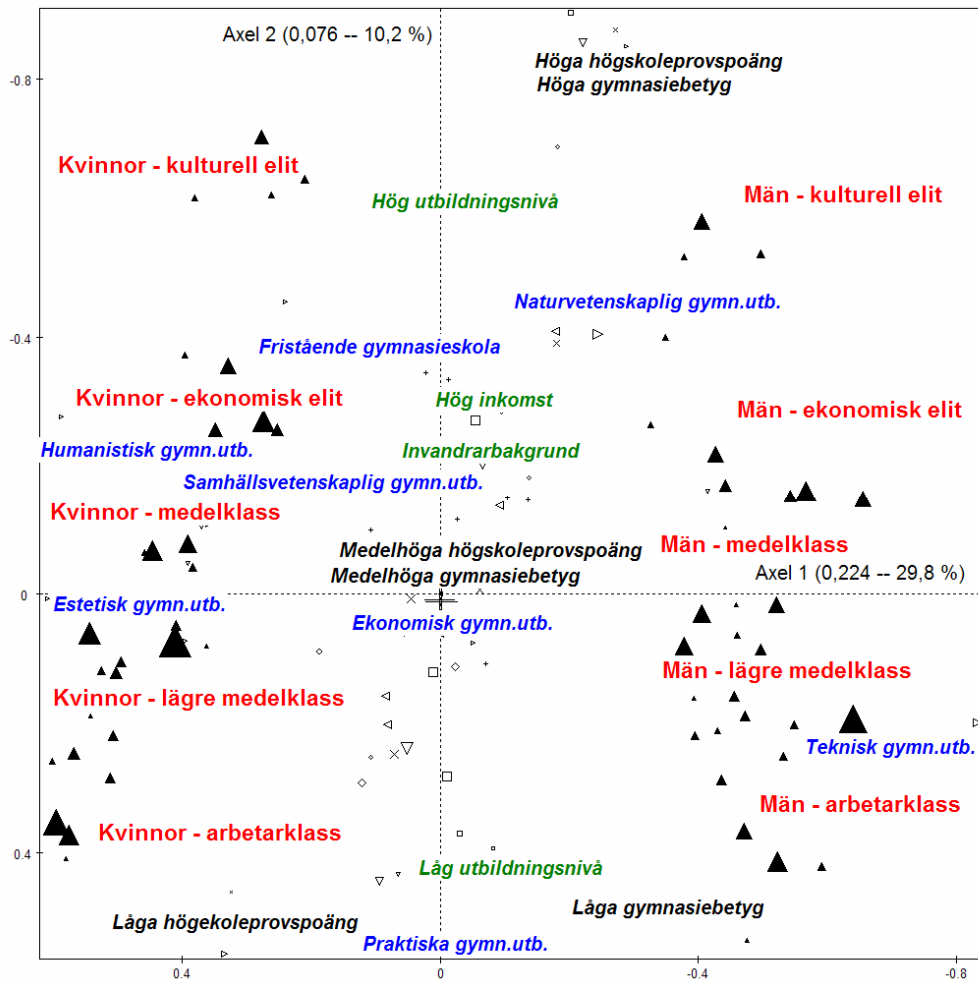
⁵ Att de treåriga yrkesförberedande/tvååriga praktiska linjer (som i gymnasieskolan i dess helhet karaktäriseras av en relativt jämn fördelning mellan könen) är kvinnodominerade beror helt enkelt på att eleverna från de mansdominerade yrkesförberedande linjerna inte gått vidare till högskolan i samma utsträckning som kvinnorna. Vilket bland annat har samband med att männen haft bättre tillgång till en arbetsmarknad som inte krävt någon form av högre utbildning.

socioekonomiska kategorin högre tjänstemän, men vars innehav av ekonomiska tillgångar är större än de kulturella och utbildningsmässiga. Här finner vi således barnen till en ekonomisk elit (företagsledare, högre tjänstemän, civilingenjörer). Allra högst upp placerar sig barn till läkare, jurister och andra som i större utsträckning har längre högskoleutbildningar.⁶ Centrerade runt mitten av grafen finns grupper som kan klassificeras som medelklasser (tjänstemän på mellannivå, klasslärare, hälso- och sjukvårdsanställda och tekniker). Under dessa, men ovanför arbetarklassgrupperna, placerar sig grupper ur de lägre medelklasserna (kontorsanställda, handelsanställda, småföretagare och poliser).

Så långt de aktiva variablerna. De supplementära variablerna visar att ju högre upp i rummet vi rör oss, desto högre utbildningsnivå har föräldrarna. Detta gäller till viss del även föräldrarnas inkomster. De högsta inkomsterna hamnar högt i grafen, medan de lägre inkomsterna inte uppvisar något tydligt mönster. Så är exempelvis de lägsta inkomsterna placerade ovanför de medelhöga inkomsterna. Följaktligen är föräldrarnas utbildningskapital viktigare för struktureringen av högskolefältet än det ekonomiska kapitalet. Individernas eget skolkapital, mätt i gymnasiebetyg och poäng på högskoleprovet, stärker denna tes – detta skolkapital ökar stegvis när vi rör oss uppåt längs den andra vertikala axeln. Beträffande studenternas gymnasieutbildning intar NVNA/naturvetenskapliga linjen och Internationell baccalaurate (IB) positioner högst i grafen, dvs. studenter med ursprung i de högre sociala skikten (framför allt de med tunga utbildningsinvesteringar) har betydligt oftare än andra studenter gått dessa gymnasieutbildningar. I motsatt ände av grafen, längst ned till vänster, uppträder motpolen, nämligen de tvååriga praktiska linjerna/treåriga yrkesförberedande programmen.

⁶ Beträffande de sociala klassificeringarna, se Mikael Börjesson & Mikael Palme, *Social klassificering - analyser av olika nomenklaturer för social klassificering och sociala gruppers karakteristika*. Paper presenterat på Workshop "Kulturellt kapital och sociala klasser", Uppsala universitet, 12-14 okt 2001.

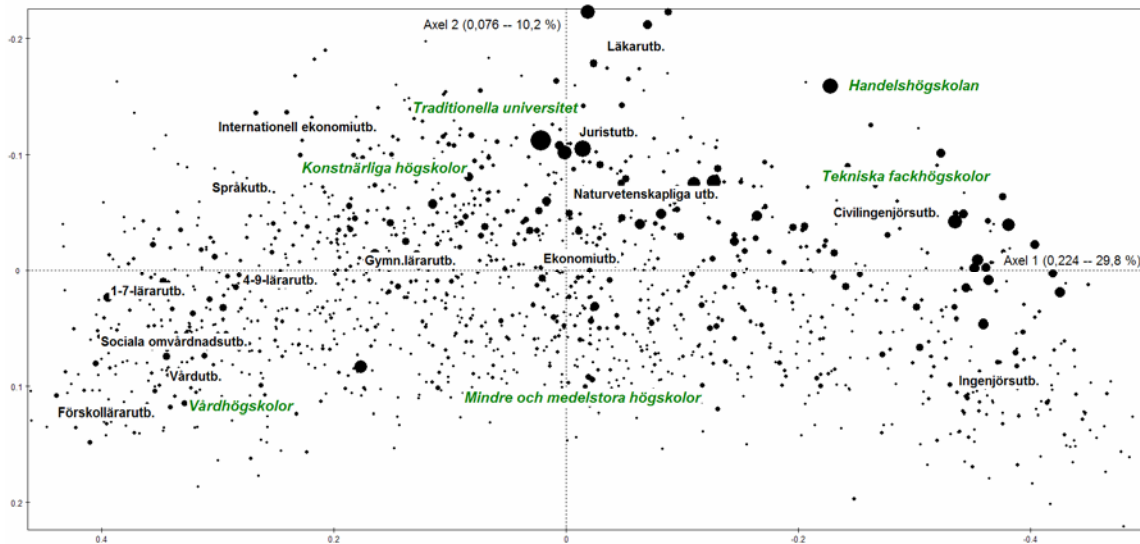
Graf 1. Det svenska högskolefältet 1998, 32 sociala grupper uppdelade efter kön samt supplementära variabler, moln av modaliteter, axel 1 och 2.



Hur är då utbildningarna relaterade till studenternas sociala karakteristika? Graf 2 visar samma rum, men här har vi prickat in tyngdpunkterna för vissa utbildningar (de två graferna kan således placeras över varandra, de visar två sätt att betrakta en och samma struktur, med utgångspunkt i studenternas egenskaper respektive med utgångspunkt i utbildningarnas rekryteringsprofiler). Längs den första axeln, den horisontella (vilken såsom nämnts representerar en könsmässig dimension), ställs högerut mansdominerade teknologiska utbildning, såväl ingenjörutbildningar som civilingenjörutbildningar, mot kvinnodominerade utbildningar vänsterut inriktade mot ”vård, skola och omsorg”, dvs. förskollärautbildning, fritidspedagogutbildning, lärarutbildningar för de lägre åldrarna, sjuksköterskeutbildningar, omsorgsutbildningar, socionomutbildningar, etc. Längs den andra axeln (den vertikala, som representerar den sociala hierarkin) återfinns i den övre delen av grafen långa, traditionellt prestigeladdade utbildningar såsom läkarutbildningen, juristutbildningen, vissa civilingenjörutbildningar (framför allt arkitekt- och kemiutbildning), journalistutbildning, veterinärutbildningen, samt vissa humanistiska fristående kurser, vilka står i motsättning till kortare utbildningar inom teknologi (ingenjörutbildningar och andra utbildningar), vård och utbildning (framför allt fritidspedagogutbildning och förskollärautbildning) i grafens nedre del. Denna polaritet ställer också mot varandra å ena sidan de traditionella universiteten i Uppsala och Lund, universiteten i Stockholm och

Göteborg, och fackhögskolorna (exempelvis Handelshögskolan, Kungl. tekniska högskolan, Karolinska institutet, Sveriges lantbruksuniversitet, Teaterhögskolan), å andra sidan mindre och medelstora högskolor och vårdhögskolor.⁷

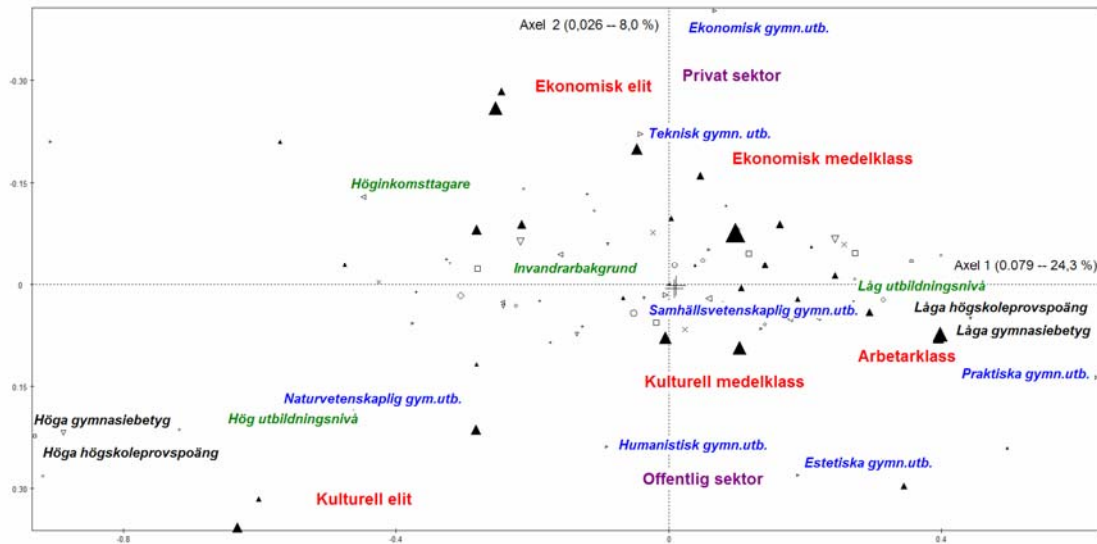
Graf 2. Det svenska högskolefältet 1998, 32 sociala grupper uppdelade efter kön, molnet av individer, utbildningar, planet av axel 1 och 2.



När vi neutraliserar könsskillnaderna och analyserar hur de 32 sociala grupperna fördelar sig på högskoleutbildningarna framträder en tredje polaritet, vilket framgår av Graf 3. Den första dimensionen, återgiven horisontellt i grafen, är densamma som den andra dimensionen ovan, det vill säga en social hierarki. Den andra dimensionen, den vertikala axeln i Graf 3, låter sig tolkas som en polaritet framför allt inom den sociala eliten, en polaritet som ställer kulturella och ekonomiska tillgångar mot varandra. I nedre delen av grafen återfinns barn till de grupper som är väl försedda med kulturellt kapital. För dem är tunga utbildningsinvesteringar av central betydelse. Närmast den kulturella extrempolen finner vi barn till läkare och universitetslärare, därefter barn till ämneslärare och konstproducenter. Deras motsvarigheter i den övre halvan av grafen, dvs. bland grupperna med större mått av ekonomiskt än kulturellt kapital, är barn till företagsledare, jurister, högre tjänstemän i privat sektor samt även civilingenjörer och högre tjänstemän i offentlig sektor. Med undantag av de sistnämnda är grupperna närmast det ekonomiska kapitalets pol till övervägande delen anställda i privat sektor. Den andra axeln, det vill säga motsättningen mellan kulturellt och ekonomiskt kapital, kan således även tolkas som en motsättning mellan offentlig och privat sektor.

⁷ Denna struktur är påfallande stabil. I de analyserna i Donald Broady, Mikael Börjesson & Mikael Palme, "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13-47, 135-154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Högskoleverket, Stockholm 2002, har vi använt oss av en klassificering i 300 olika utbildningar. Denna klassificering ger samma grundstruktur som den här presenterade.

Graf 3. Det svenska högskolefältet 1998, 32 sociala grupper samt supplementära variabler, molnet av modaliteter, planet av axel 1 och 2.



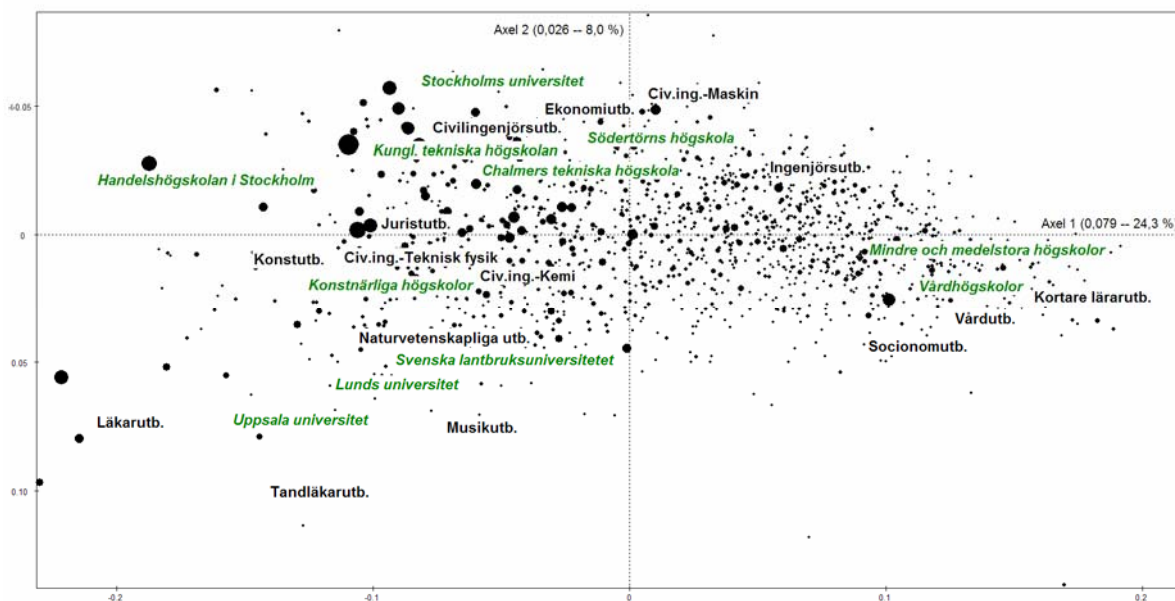
Graf 4 visar samma rum som Graf 3, men här har vi lagt in utbildningarna. Vid den kulturella/offentliga polen (nedre vänstra regionen) dominerar läkarutbildningar, tandläkarutbildningar, veterinärutbildningen, apotekarutbildningen, vissa naturvetenskapliga utbildningar såsom biologi och kemi, samt humanistiska utbildningar (franska, idéhistoria, teatervetenskap, bland andra). Vid den ekonomiska/privata polen placerar sig ekonomiutbildningar och de flesta civilingenjörutbildningar, vissa samhällsvetenskapliga utbildningar (främst nationalekonomi, statsvetenskap och andra juridiska utbildningar) samt juridikprogrammet vid Stockholms universitet (dock ej vid Uppsala universitet och Lunds universitet, vilka återfinns närmare grafens mitt).

Denna polaritet mellan kulturellt och ekonomiskt kapital, eller mellan offentlig och privat sektor, uttrycker även en motsättning mellan lärosäten. Nära den kulturell/offentliga polen finns de gamla universiteten Uppsala och Lund, medan lärosätena i Sveriges två största städer (Stockholms universitet, Göteborgs universitet, Chalmers tekniska högskola, Kungl. tekniska högskolan och Handelshögskolan) är placerade närmare den ekonomiska/offentliga polen. Till viss del speglar denna uppdelning det nationella sociogeografiska rummet: högre tjänstemän i privat sektor, företagsledare och jurister är överrepresenterade i Stockholm, medan universitetslärare och läkare är starkt överrepresenterade i de traditionella universitetsstäderna. För en och samma utbildning gäller att den ofta hamnar närmare den kulturella/offentliga polen om den ges vid Uppsala eller Lunds universitet än om den ges vid Stockholms eller Göteborgs universitet.

Den förenklade grafen visar inga enskilda utbildningar vid enskilda lärosäten, och därför kan vi inte åskådliggöra de intressanta interna polariteter och hierarkier som präglar relationerna mellan enskilda utbildningar. Mer detaljerade analyser lyfter exempelvis fram polariteter mellan en kulturell och en ekonomisk pol, kanske tydligast bland civilingenjörutbildningarna där teknisk fysik och kemiteknik dras mot den kulturella polen och industriell ekonomi, maskinteknik och materialteknik mot den ekonomiska. Vidare karaktäriseras många utbildningsområden av en hierarkisk ordning definierad av hierarkin mellan lärosäten. Ett exempel är det breda spektrumet av ekonomiutbildningar, från Handelshögskolan som utgör den dominerande polen, över de internationella

ekonomiutbildningar (där franska placerar sig högre än tyska) vid Uppsala universitet, Lunds universitet och Linköpings universitet, och därefter de vanliga ekonomiutbildningarna vid de större universiteten och längst ned i hierarkin (motsv. högra delen av Graf 4) flertalet av ekonomiutbildningarna vid de mindre och medelstora högskolorna (vilka också i sin tur är hierarkiserade).

Graf 4. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper), molnet av individer, utbildningar, planet av axel 1 och 2.



III. Utvecklingstendenser

Sådant var läget 1998. Hur ser det ut i dag? Vi har tyvärr ännu inte tillgång till mer aktuella data över högskolestudenter och kan därför endast spekulera kring dagens situation. Mycket talar för att den grundläggande strukturen består. Den struktur vi funnit i data från 1998 är i stora drag densamma som de vi erhållit för åren 1978, 1984 och 1993. Men även om grundmönstret är detsamma har det skett viktiga förändringar.

Den kanske viktigaste förändringen är den utbyggnad av den högre utbildningen som pågått från och med 1990-talet fram till dags dato. Från 1989/1990 till 2001/2002 ökade det totala antalet studenter med 83 procent eller från 193 000 till 355 000. För de år för vilka vi har tillgång till SCB-data, 1993 till 1998, är ökningen något mindre, men fortfarande betydande, från 258 000 till 318 000 (23 procent).⁸ Utbyggnaden har framför allt kommit de mindre och medelstora högskolorna till del, se Tabell 1. Här har antalet studenter mellan 1993 och 1998 ökat från 70 700 till 111 300, en ökning med 57 procent, samtidigt som

⁸ Vi har i våra beräkningar utgått från utbildningsinstitutionernas perspektiv. Detta innebär att en och samma student kan räknas flera gånger, nämligen om hon eller han exempelvis både läser på en civilingenjörutbildning på KTH och går en kurs i engelska vid Stockholms universitet. Det faktiska antalet individer i högskolan är således lägre. Det faktiska antalet enskilda studenter var 234 700 hösten 1993 och 288 700 hösten 1998. Ökningen av faktiska individer var 23 procent, dvs. helt i paritet med den ökning vi erhåller med vårt individbegrepp.

universitet och fackhögskolor under samma period har ökat från 165 000 till 193 500, dvs. med 13 procent. Ökningen är således större även i absoluta tal. Den högskolekategori som tappat mest är vårdhögskolorna. Vid dessa har antalet studenter halverats på fem år (från 19 700 till 9 400), vilket till stor del är en effekt av att vårdhögskolor inkorporerats i befintliga högskolor och universitet. Under samma period har de konstnärliga högskolorna och de enskilda högskolorna expanderat (från 2 200 till 2 800 respektive från 370 till 1 200). Beträffande studenternas fördelning på de olika högskoletyperna har de mindre eller medelstora högskolorna ökat sina andelar avsevärt, från 27 procent till 35 procent, medan universitetens och fackhögskolornas andel minskat från 64 procent till 61 procent. Vårdhögskolorna är de som tappar mest, närmare fem procentenheter (från 8 procent till 3 procent). Resterande två kategorier är betydligt mindre och även om de ökar sin storlek påtagligt är dessa ökningarna försumbara i relation till det totala antalet studenter i högskolan (när de enskilda högskolorna ökade sitt studentantal med över 200 procent ökade deras andel av samtliga studenter inte med mer än med 0,2 procentenheter).

Bland de större utbildningsområdena är det framför allt de tekniska och naturvetenskapliga utbildningarna som expanderat (antalet studenter på tekniska utbildningar har ökat med 40 procent och naturvetarstudenter med 31 procent), medan lärarutbildningar och humanistiska utbildningar ökat betydligt mindre än den genomsnittliga ökningen (en ökning på 9 procent respektive 14 procent, att jämföras med den genomsnittliga ökningen på 23 procent).

Tabell 1. Antal och andelar studenter per utbildningsområde och högskoletyp, 1993 och 1998.

		1993		1998		1993-1998		
		N procent		N procent		Förändring N	Förändring procent	Förändring procentandelar
Universitet och fackhögskolor	AL			3	0,0			
	HK	30 834	18,7	30 698	15,9	-136	-0,4	-2,8
	J	1 894	1,1	2 298	1,2	404	21,3	0,0
	M	13 593	8,2	25 092	13,0	11 499	84,6	4,7
	N	20 175	12,2	25 677	13,3	5 502	27,3	1,0
	OK	300	0,2	527	0,3	227	75,7	0,1
	PL	17 998	10,9	17 249	8,9	-749	-4,2	-2,0
	S	47 037	28,5	49 873	25,8	2 836	6,0	-2,7
	ST	1 554	0,9	2 090	1,1	536	34,5	0,1
	T	31 622	19,2	40 039	20,7	8 417	26,6	1,5
	Totalt	165 007	100,0	193 546	100,0	28 539	17,3	0,0
Mindre och medel- stora högskolor	AL			40				
	HK	7 301	10,3	11 923	10,7	4 622	63,3	0,4
	J	38	0,1	46	0,0	8	21,1	0,0
	M	1 296	1,8	8 898	8,0	7 602	586,6	6,2
	N	7 800	11,0	10 953	9,8	3 153	40,4	-1,2
	OK	454	0,6	500	0,4	46	10,1	-0,2
	PL	18 576	26,3	22 408	20,1	3 832	20,6	-6,1
	S	22 237	31,5	33 648	30,2	11 411	51,3	-1,2
	ST	1 358	1,9	2 351	2,1	993	73,1	0,2
	T	11 628	16,4	20 520	18,4	8 892	76,5	2,0
	Totalt	70 688	100,0	111 287	100,0	40 599	57,4	0,0
Totalt	AL			43				
	HK	39 799	15,4	45 217	14,2	5 418	13,6	-1,2
	J	1 950	0,8	2 344	0,7	394	20,2	0,0
	M	34 328	13,3	43 196	13,6	8 868	25,8	0,3
	N	28 084	10,9	36 739	11,5	8 655	30,8	0,7
	OK	790	0,3	1 046	0,3	256	32,4	0,0
	PL	37 087	14,4	40 452	12,7	3 365	9,1	-1,7
	S	69 582	27,0	84 056	26,4	14 474	20,8	-0,6
	ST	2 912	1,1	4 441	1,4	1 529	52,5	0,3
	T	43 371	16,8	60 655	19,1	17 284	39,9	2,2
	Totalt	257 903	100,0	318 189	100,0	60 286	23,4	0,0

Tillväxten av antalet studenter är delvis en effekt av att många utbildningar har förlängts. Detta gäller framför allt de kortare utbildningarna. 1993 fanns fler studenter som läste tvååriga utbildningar (9 procent av samtliga studenter eller 17 procent av dem som läste på program), fem år senare hade andelen sjunkit betydligt (till 2 procent respektive 3 procent). Samtidigt läser fler studenter fyraåriga utbildningar på grund av att många tidigare treåriga utbildningar blivit fyraåriga (en ökning från 21 procent till 28 procent av samtliga studenter eller från 39 procent till 51 procent bland dem som läser på program). De femåriga utbildningarna ökar marginellt. Men ökningen av antalet studenter är också en effekt av att studenterna läser längre tid i högskolan. I och med den dåliga ekonomiska konjunkturen har många kommit att förlänga sina studier för att slippa gå ut i arbetslöshet och för att meritera sig ytterligare. Under 1990-talet inträffade således en påtaglig utbildningsinflation – allt fler läser allt mer.

En annan förändring är utvidgningen av utbildningsutbudet. Det har tillkommit en rad nya utbildningar som inte funnits tidigare och likartade utbildningar kan läsas på fler platser i landet. Dessutom ökar den inre differentieringen inom vissa utbildningar. Detta är kanske tydligast inom lärarutbildningen där det i dag finns hundratals utgångar och en mycket omfattande valfrihet totalt sett (även om valfriheten på det enskilda lärosätet har sina begränsningar).

Även den sociala rekryteringen till högskolan har förändrats. Rekryteringen har blivit bredare såtillvida att arbetarbarn i större utsträckning än tidigare går vidare till högre studier. Såväl antalet som andelen arbetarbarn har ökat. Men ökningen är ojämn. Det är framför allt på de kortare utbildningarna och de mindre prestigefulla lärosätena som breddningen skett. I toppen av hierarkin är det mesta sig likt. På traditionella prestigeutbildningar som läkarutbildningarna, civilingenjörsutbildningarna och juristutbildningarna har arbetarbarnen alltid varit relativt fåtaliga och är så fortfarande.

Den viktigaste förändringen under 1990-talet vad gäller rekryteringen är de ökade meritokratiska skillnaderna, det vill säga skillnaderna mellan studenter med mer eller mindre utbildningskapital i bagaget. Högskolan byggdes förvisso ut under 1990-talet, men antalet sökande ökade än mer än platserna, vilket ledde till ett ökat söktryck. Denna ökade konkurrens om platserna har lett till att trösklarna för att bli antagen har höjts. Tendensen verkar vara att de utbildningar som redan 1993 var svåra att komma in på fem år senare blivit än mer svåra att bli antagen till. Detta gäller exempelvis läkarutbildningen, journalistutbildningen och vissa civilingenjörsutbildningar. I och med den högre graden av meritokratisk selektion sker även en ökad social skiktning. Andelarna studenter med högt socialt ursprung tenderar att öka på de utbildningar som ökar andelarna studenter med mycket höga gymnasiebetyg eller poäng på högskoleprovet. Samtidigt som högskolan öppnats för ”nya” grupper har de mest prestigeladdade utbildningarna blivit mer slutna, förbehållna de sociala eller meritokratiska eliterna.

Somliga utbildningar har sjunkit i hierarkin. Ett tydligt exempel är lärarutbildningarna. Ett annat ingenjörsutbildningarna (som vi här skiljer från civilingenjörsutbildningarna). Det finns en intressant skillnad mellan dessa två typer av utbildningar. Ingenjörsutbildningarna expanderade kraftigt under perioden, vilket gör det naturligt att de meritokratiska trösklarna sänkts, dvs. att det blir lättare att antas med sämre gymnasiebetyg eller högskoleprovresultat. Däremot har studenterna vid lärarutbildningarna ökat mycket blygsamt i antal och till och med minskat sin andel av alla högskolestudenter. Detta till trots har rekryteringen förändrats kraftigt. Andelarna studenter med höga gymnasiebetyg eller höga högskoleprovspoäng har på många utbildningar halverats på fem år. Parallellt med den förändrade meritokratiska rekryteringen har även lärarutbildningarna, framför allt de längre utbildningarna inriktade

mot grundskolans senare del och gymnasieskolan, fått lägre andel studenter från högre sociala skikt. Det troliga är att när nya grupper sökt sig till lärarutbildningar har studenter med högt socialt ursprung och/eller goda utbildningsmeriter sökt sig mot andra typer av utbildningar, såsom civilingenjörsutbildningar, vilka till stor del behållit sina relativa positioner under 1990-talet.

IV. Breddad rekrytering men ändå inte

Den svenska högskolan har under 1990-talet genomgått stora förändringar. Hela systemet har expanderat. Nya utbildningsplatser har tillkommit. Nya utbildningar har skapats. Nya lärosäten har etablerats. Fler studenter ur ”nya grupper” har strömmat till. Alltsammans kan uppfattas som en breddad rekrytering och en öppnare högskola, vilket är rimligt så länge man betraktar rekryteringen till högskolan i dess helhet. Arbetarbarnen har blivit fler och utgör en större andel av studenterna. Detta är inte förvånande. När systemet expanderas så kraftigt som skett, måste med nödvändighet rekryteringen öka från lägre sociala klasser. I en högskola som omfattar 100 procent av en årskull existerar per definition ingen social snedrekrytering. Vi är inte där i dag men det är inte långt kvar fram till dess att hälften av en årskull påbörjar högre studier. För att nå dithän har det varit nödvändigt att få in nya grupper i högskolan. De sociala eliternas barn räcker helt enkelt inte till.

En betydligt intressantare fråga är var i systemet de nya studentgrupperna hamnar. Vi kan konstatera att de framför allt rekryterats dels till de mindre och medelstora högskolorna, dels till de kortare yrkesinriktade utbildningarna orienterade mot teknik för männen och vård, omsorg och skola för kvinnorna. Till de traditionella prestigeutbildningarna är steget betydligt längre - och det har i viktiga avseenden blivit än längre under den här undersökta perioden. Det har blivit allt svårare att ta sig in på dessa utbildningar i och med den hårdnande meritokratiska konkurrensen, i vilken de ”nya” studenterna är de som är sämst rustade.

Åtskilligt tyder på att den breddade rekryteringen till högskolan åtföljs av ökade skillnaderna inom systemet. Den sociala differentiering som förr var knuten till om människor hade högre utbildning eller ej sker i dag i ökande utsträckning inom högskolan.